

Till kronologiernas vaktmästare – ett erkännande

ERIK NORBERG

FÖR ETT ANTAL ÅR SEDAN anmäldes en konstutställning i gamla Riksarkivet på Riddarholmen. Konstkritikern talade lyriskt om de tomma hyllraderna som lät ana existensen av historiska källor och, som hon kallade det, de ”kronologiernas vaktmästare”, som hade gjort tjänst i lokalerna. Egentligen är det ett vackert uttryck – ”kronologiernas vaktmästare” – som benämning på de personer som håller reda på inte enbart arkiv och handlingar, utan även på själva historien. För om vi inte har några källor, och om dessa inte är så ordnade att vi kan hitta dem och rätt tolka innehållet, då har vi inte heller någon kronologi, inte eller någon historia, och vem som helst med litet auktoritet kan förmå oss att tro vad som helst om det som har varit.

De kungliga akademiernas arkiv och bibliotek är värdefulla källor till vår historia. De har byggts upp med stor kontinuitet under århundraden. De återspeglar samhällseliters ansträngning att samla kunskap, och de ger inte sällan prov på hur man utnyttjat den för att främja näringar eller vetenskaper.

Detta gäller i hög grad Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien. Men ambitionen har inte stannat vid värden av samlingarna, utan man har nått långt i viljan att göra dem bekanta och tillgängliga för forskning. De förteckningar och beståndsöversikter som har publicerats berikar det egna arbetet men syftar naturligtvis långt utanför Akademiens egen krets av ledamöter. De riktar sig till alla som intresserar sig för ekonomi, näringar och

lantbruk i det svenska riket: forskare, yrkesutövare, intresserad allmänhet.

Hur egendomligt det än kan låta är ändå inte den traditionen särskilt gammal i arkivvärlden. Arkiven är lika gamla som förmågan att skriva, men viljan att sprida kunskap om innehållet har betydligt yngre rötter. Uppmärksamheten fästes först på de offentliga arkiven, och det var politikern och publicisten Hans Järta som på 1830-talet påtalade de dåliga förhållandena i rikets centrala arkiv. Några decennier senare riktade justitieombudsmannen blicken mot arkiv som runt om i landet bevarades efter regionala och lokala myndigheter. Under sina besök vid länsstyrelser, domstolar och andra myndigheter hade han sett mängder av handlingar från äldsta tider som vårdades illa och knappast var tillgängliga för forskare eller tjänstemän. Som en första åtgärd borde man inventera och förteckna alla allmänna handlingar, tyckte han.

Att man gradvis började upprätta förteckningar över samlingarna innebar inte alls att man satte forskarna i främsta rummet. När man på 1870-talet tryckte på att Riksarkivet borde upprätta ett allmänt inventarium över sina handlingar, svarade riksarkivarien Bowallius något förorättad att det inte alls var nödvändigt med några föreskrifter i den vägen. De förteckningar som fanns var inte uppgjorda för att vägleda besökande utan för att hjälpa tjänstemännen att utföra det egna arbetet. Att forskarna själva kunde utnyttja förteckningar var vid denna tid knappast tänkbart, och den

syn som Bowallius gav uttryck för var i högsta grad tidstypisk.

I november 1918 kom en av de ledande arkivarierna i Riksarkivet på en forskare med att skriva av en förteckning. Frågan togs upp i ett sammanträde under riksarkivariens ledning, och man beslöt att strama åt rutinerna. Inga förteckningar fick lämnas ut utan sektionschefens tillstånd. Inte heller lappkataloger fick lämnas ut eller förteckningar skrivas av utan tillstånd, och forskare hade inte tillträde till katalogskåpet. De restriktiva stämningarna levde kvar länge, men kom gradvis att luckras upp i vår del av världen. Intill vår egen tid har vi upplevt liknande rutiner i våra östliga grannländer, och fortfarande idag härskar en restriktiv regim i länder, där det råder en mer begränsad offentlighetskultur än hos oss.

Det finns således anledning att ägna en tanke åt de pionjärer som vid tiden för Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens grundande satt i trånga, kalla arkivlokaler och mödosamt gick genom dåligt förtecknade luntor, år efter år: Jonas Hallenberg i Kammararkivet, Anders Fryxell och Erik Gustaf Geijer i Riksarkivet eller varför inte även Adolf Modéer, mångårig sekreterare hos akademiens föregångare Kungl. Patriotiska Sällskapet samt historiker, vars arbete *Försök till en allmän historia om Svea rikets handel* (1768) har betecknats som ett av de första verken i svensk ekonomisk forskning.

Vi kan i Sverige dra fördel av en ovanlig kontinuitet i det historiska källmaterialet. Från nationalstatens grundande flyter en bred dokumentation från den centrala statsapparaten, och vi kan följa utvecklingen genom vårt samhälles stora informations-system, skattelängder, kyrkobokföring och krigsutskrivning. Men det är inte lika enkelt att följa de enskilda näringarna som centralmaktens politiska ambitioner. Om vi inte ser till att arkiven innehåller ett balanserat urval av de historiska källorna, kommer historiskrivningen att grunda sig enbart på en del av verkligheten, den som av slump eller avsikt

Akademiledamoten Hans Järta (1774–1847) gjorde som tf. chef för Riksarkivet 1837–44 viktiga insatser för dess organiserande och ordnande. Foto Kungl. biblioteket.

lämnats för framtiden. Bristfälliga kunskaper eller otillräcklig analys kan leda till förhastade slutsatser. Det är ingen djärv slutsats, att forskningen söker sig dit, där det finns ett lätt tillgängligt källmaterial. Det gäller inte bara de traditionella nationella eller utrikespolitiska frågorna, det gäller i lika hög grad samhällsutveckling och näringar.

Det är enkelt att peka på ett antal dualiteter i arkiverksamheten. Den främsta – förhållandet mellan historia och framtid – brukar symboliseras av den internationella arkivvärldens symbol, det klassiska Janusansiktet som dels blickar tillbaka mot det förgångna, dels ser fram mot framtiden. Detta har att göra med arkivens dubbla roller. Arkiv skiljer sig ju från de flesta kulturföremål genom att de dels är källor till det förflutna, dels att de kan ha ett legalt eller administrativt innehåll som gör dem nödvändiga för särskilda ändamål. Denna dubbelhet är uppenbar i förteck-

ningen över ekonomiska skildringar ur Sveriges historia. För många av oss är skildringarna främst berättelser om hur vi en gång i tiden har hanterat näringarna. För andra utgör de grund för långsiktiga studier av en utveckling som vi är beroende av idag. Att de för samtiden framför allt hade en nyttoaspekt behöver vi inte tvivla på.

En annan dualitet har att göra med förhållandet mellan text och kontext, innehållet och dess sammanhang. I den klassiska arkivteorin är det självklart att en enskilda handling som har brutits ut ur sitt sammanhang blivit svårare att tolka. I vilket syfte skapades handlingen, kan det tänkas att innehållet har påverkats av en vilja att manipulera verkligheten, eller rör det sig helt enkelt om en förfalskning? En beståndsöversikt över en mängd handlingar som berör likartade förhållanden och som har

vuxit fram i ett organiskt sammanhang ger en helt annan och mycket bättre bild än en sammanställning över disparata handskrifter eller autografer.

En tredje dualitet rör slutligen arkivariens själv. Skall han ha en enda uppgift eller skall han liksom Carl Jonas Love Almqvist ha två själar, kamrerarsjälen och poetsjälen? Skall han vara en uppbördsmän med enda uppgift att ”ta emot, och – om utrymme fanns – på hyllor ställa upp handlingar samt lämna ut dem efter rekvisition”, som Hans Järta uttryckte det något ringaktande i sin programförklaring för Riksarkivet 1837? Eller skall han dessutom tänka sig in i innehållet, bedöma handlingarnas värde och göra dem tillgängliga för andra? Ja, nog är det bäst för oss alla, både för oss som bevarar och för oss som nyttjar, om han följer mönstret i denna beståndsöversikt!

Erik Norberg är f.d. riksarkivarie.

När sekreteraren i Patriotiska sällskapet Adolf Modéer (1739–1799) idkade arkivstudier inför sitt arbete Försök till en allmän historia om Svea rikets handel (1768) hade han i motsats till dagens forskare en mycket bristfällig tillgång till översikter och förteckningar över det material han gick igenom. Foto Kungl. biblioteket.